

БАЛКАНСКИТЕ ДЪРЖАВИ И ИНДЕКС НА ДЕМОКРАЦИЯ (2017)

Блага Благоева*

Увод

В последните няколко десетилетия изследванията на демокрацията като тип политическа система, на нейните принципи, ценности и институции са свързани със сравнителни анализи на различни държави посредством определени „индекси“ (за демокрация, за демократизация, за свобода и т.н.). Това позволява на анализаторите да определят статуса на изследваните държави и да ги ранжират по зададените критерии.

България и Балканските държави са обект на анализ в редица международни изследвания от началото на демократичните промени през 90-те години на миналия век.

Целта на настоящия текст е да се анализират резултатите за Индекса на демокрация на Балканските държави в изследването на Economist Intelligence Unit (EIU) за 2017 година.

В статията се разглеждат следните основни въпроси:

- ✓ Какво представляват индексът на демокрация и изследването на Economist Intelligence Unit;
- ✓ Анализират се в сравнителен план оценките за индекса на демокрация на България и на другите Балкански държави;
- ✓ Критично се интерпретират резултатите от изследването за стойностите на демокрацията по отделните критерии;
- ✓ Представя се позицията на автора по въпроса защо на Балканите няма „пълни демокрации“.

Избраната методология е съобразена с основната изследователска цел и се представя от: вторичен анализ на данни от изследването на EIU; анализ на съдържанието на доклада на EIU; сравнителен анализ на резултатите на България и Балканските държави с другите изследвани страни.

* Блага Благоева, доцент, доктор, ръководител на катедра „Политология“, УНСС, email: blagablagoeva@abv.bg

Уточняване на понятията и ограниченията на анализа

- Какво е индексът на демокрацията и проучването на EIU (Economist Intelligence Unit)?

Етимологията на понятието индекс ни отвежда към латинското *index* – списък, регистър, указател, а също показател – число, букви или друга комбинация от символи, посочващи мястото на елемент в някаква съвкупност или характеризиращи състоянието на някаква система. (Български тълковен речник, 1976, с. 300). В научната литература съществува голямо разнообразие от различни изследователски индекси.

Индексът на демокрация може да бъде определен като аналитичен и синтетичен инструмент за измерване практическата реализация на основни демократични принципи и ценности. Той е резултат от количествени и/или качествени методи за изследване и се основава на собствена база данни. В него е вложена информация за продължителни периоди от време, като се анализират и сравняват голям брой държави.

Изследването върху индекса на демокрация на Economist Intelligence Unit (EIU) се осъществява регулярно от 2006 – 2017 година; като са анализирани 167 държави и България и Балканските държави са включени през целия период. Това позволява както сравнителен анализ между отделните държави, така и проследяване на динамиката в развитието на демократичните/недемократичните процеси в тях.

Демократичният индекс се основава на пет критерия: (1) избран процес и плурализъм; (2) функциониране на правителството; (3) политическо участие; (4) политическа култура; (5) граждански свободи.

Изследваните държави са класифицирани (комплексно) в 4 категории:

- Пълни демокрации;
- Несъвършени демокрации;
- Хибридни режими;
- Авторитарни режими.

Известно е, че на Балканския полуостров има 13 държави с различни части от тяхната територия. Разглеждаме: Албания, Босна и Херцеговина, България, Гърция, Македония, Черна гора – изцяло на Балканския полуостров; Сърбия (73% от територията е на Балканския полуостров), Хърватия (49%), Словения (27%); Румъния (9% от територията е на Балканския полуостров) и Турция (3%).

Не анализираме Италия (тъй като само 0.2% от територията ѝ е на полуострова) и Република Косово, поради статуса ѝ на частично призната и защото не е обект на изследването на EIU.

- Резултати от доклада на EIU за 2017

Изследването показва, че само 19 държави (4.5% от световното население и 11.4% от държавите) са определени като „Пълни демокрации“. Сред тях са Норвегия (с общ резултат 9.87 от 10); Исландия (9.58) и Швеция (9.39). Дори САЩ, които през 2016 са характеризирани като „Пълна демокрация“, през 2017 заемат 21-во място и попадат в категорията „Несъвършени демокрации“ (7.98).

„Несъвършени демокрации“ са 57 държави (или 44.8% от световното население и 34.1% от държавите). Към тях спадат освен САЩ, Южна Корея (8.00), Италия (7.98), Япония (7.88), Франция (7.80), Израел (7.79), Република Чехия (7.62), Словения (7.50) и други. България също е определена като „несъвършена демокрация“ (47-мо място с резултат от 7.03). Преди това, освен споменатите държави, се нареждат страни като Гърция (7.29), Латвия (7.25), Индия (7.23), Словакия (7.16); а след България са Аржентина (6.96), Полша (6.67), Унгария (6.64), Румъния (6.44), Сърбия (6.41) и други. 39 страни (16.7% от световното население и 23.4% държавите) са „хибридни режими“ – Албания (5.98), Грузия (5.93), Украйна (5.69), Черна гора (5.69), Македония (5.57), Турция (4.88) ... и на последно място Мозамбик (4.02).

Броят на т.нар. „авторитарни режими“ е 52 държави (или 34.0% от световното население и 31.1% от държавите). Тук намират място Йордания (3.87), Египет (3.36), Русия (3.17), Китай (3.10), Азербайджан (2.65)и на последно 167-мо място – Северна Корея (1.08) [1].

Интерес за нас от доклада на EIU представляват резултатите в класацията за България и Балканските държави. Изводите са свързани с два кръга от констатации:

Първо. Отбелязва се, че няма „Пълни демокрации“; „Несъвършени демокрации“ са 6 държави (Словения, Гърция, България, Хърватия, Румъния, Сърбия); „Хибридни режими“ са 5 държави (Албания, Черна гора, Македония, Турция, Босна и Херцеговина); няма и „Авторитарни режими“.

Второ. Налице е влошаване на демокрацията във всички държави; спад на доверието в институциите; спад на доверието в политическите партии; корупция; настъпление на популизма и като следствие – безпокойство, несигурност, рискове и заплахи. Основен проблем за Балканските държави според анализаторите е липсата на демократична политическа култура и на широко политическо участие (главно в Босна и Херцеговина, Албания, Македония), както и разочарование от политическите партии (България, Сърбия, Румъния) и недоверие в представителните институции на властта (Сърбия, Румъния). Тези данни не са изненадващи в контекста на твърдението в Доклада, че „демократията по света е в най-лошия си период от годините на тежката финансова криза от 2010-2011 година“ [2].

Анализ на резултатите от изследванията на EIU за Балканските държави

- Среден индекс на демокрация

Както вече беше отбелязано, според доклада на EIU за 2017 г. балканските държави са оценени като Несъвършени демокрации – Словения, Гърция, България, Хърватия, Румъния, Сърбия и Хибридни режими – Албания, Черна гора, Македония, Турция, Босна и Херцеговина. Подреждането сред изследваните 167 държави е следното: Словения е на 36-то място, Гърция – 38-мо, България – 47-мо, Хърватия – 58-мо, Румъния – 64-то, Сърбия – 66-то, Албания – 77-мо, Черна гора – 83-то, Македония – 88-мо, Турция – 100, Босна и Херцеговина – 101-во.

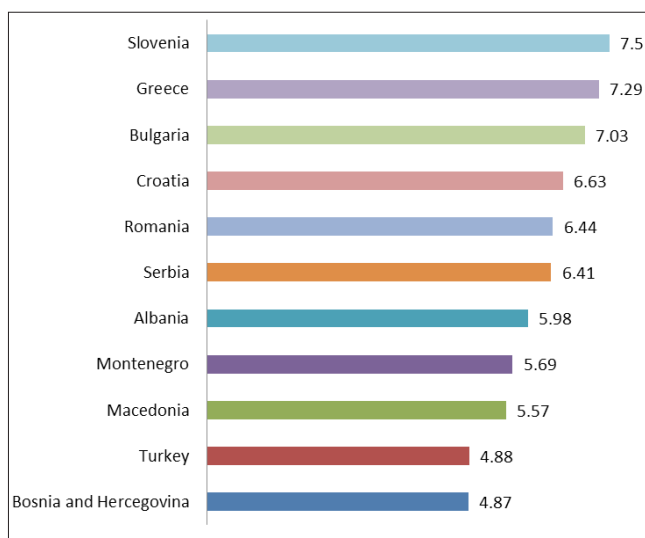
Словения, Гърция и България имат най-добри позиции по средния индекс на демокрация. На фона на страните от Централна и Източна Европа, позицията на балканските държави е добра, защото те се нареждат преди Полша (53-то място), Унгария (56-то); от друга страна, обаче, в сравнение с предходните години - особено през 2015 и 2006 г. има спад в резултатите. Това е особено очевидно за България, както е показано в таблица 1.

Таблица 1. Среден индекс на демокрация за България по години, според изследването на EIU:

Година	Индекс на демокрация
2017	7,03
2016	7,01
2015	7,14 (най-висок)
2014	6,73
2013	6,83
2012	6,72 (най-нисък)
2011	6,78
2010	6,84
2008	7,02
2006	7,10

Причините за тези резултати са вътрешни и външни. Сред външните са: глобалната икономическа и финансова криза, бежанските проблеми, терористичните проблеми и други. Всички те, според анализатори, не допринасят за защитата на демократичните ценности и стандарти и разширяването на обхвата на демокрацията – „В тревожните времена, в които живеем,

първата жертва на страха и несигурността най-често е свобода“; „Засилващото се чувство на безпокойство и несигурност в резултат на рискове и заплахи – икономически, политически, социални и за сигурността, подкопават демокрацията“. Според експерти защитата на демокрацията изисква защита на свободата, равенството, свободата на изразяване, толерантността. Това промотира демократичната политическа култура и насърчава развитието на демократични институции [3]. Вътрешните причини са свързани с (и са резултат от) масовите протести и политическата нестабилност в страните през последните години; нарастващото недоверие в представителните институции на властта; недоверие към съществуващите политически партии; популистките, антиимиграционните и евроскептичните обществени настроения. Средният индекс на демокрация на Балканските държави за 2017 година е показан на фигура 1.

Източник: разработено от автора

Фиг. 1. Среден индекс на демокрация за балканските държави (2017 г.)

- Резултати по индивидуалните критерии

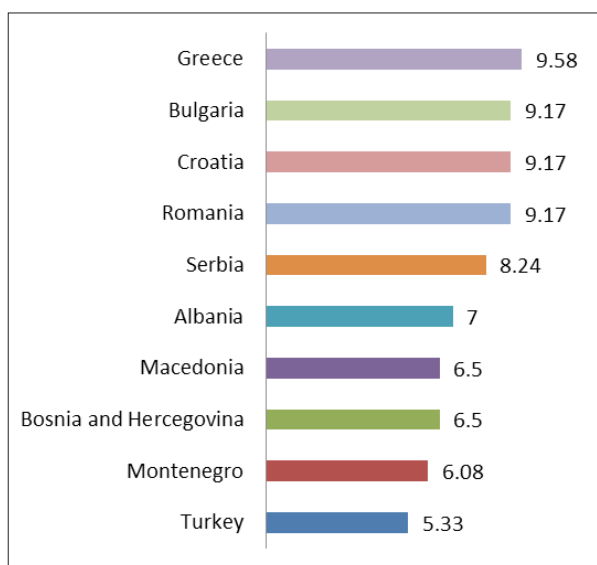
1. *Изборен процес и плурализъм* – в изследването на EIU въпросите, определящи изборния процес и плурализма са свързани с:

- Свободни и честни ли са изборите за национален парламент и държавен глава; свободни и честни ли са изборите за местни органи на властта;
- Има ли всеобщо избирателно право за всички възрастни;

- Могат ли гражданите да гласуват без заплахи за своята сигурност от страна на държавните или недържавни органи;
- Осигурява ли законодателството равни възможности за изборителни кампании;
- Прозрачен и легитимен ли е процесът по финансиране на политическите партии;
- Ясни и общоприети ли са конституционните механизми за приемане и предаване на властта след изборите;
- Свободни ли са гражданите да създават политически партии; имат ли опозиционните партии реална перспектива да достигнат до институциите на властта;
- Отворен за всички граждани ли е достъпът до публични длъжности [4].

Гърция, България и Хърватия имат най-високи резултати по този критерий. Причините за високите резултати са свързани с демократичните конституционни принципи, които гарантират както равни права за участие в изборителния процес и реалния политически и идеологически плурализъм, така и представянето на различните интереси на гражданите в широкия диапазон на дихотомията либерализъм – консерватизъм. Проблемите в тези страни са свързани с недостатъчния реален достъп на гражданите до публичните институции поради бюрокрацията и корупцията; както и с непрозрачността на процесите на финансиране на политическите партии.

Черна гора и Турция получават най-ниски резултати за изборен процес и плурализъм. Идентифицираните проблеми в тези страни са свързани с нарушаване на принципите за честни и свободни избори; с реалните пречки, създадени от официалните власти при участието и изразяването на опозиционните партии; с елементите на намеса на властта в провеждането на изборните процедури и в предизборните кампании на опозиционните политически партии. Следващата фигура 2 представя резултатите по критерия за Балканските държави.

Източник: разработено от автора

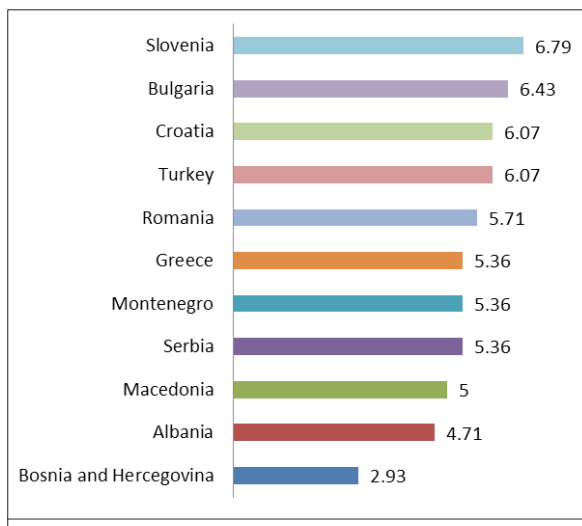
Фиг. 2. Изборен процес и плурализъм

2. *Функциониране на правителството* – въпросите, по които се оценява функционирането на правителството в различните държави, са свързани с:
- Дали свободно избраните представители определят правителствената политика;
 - Дали правителството е освободено от неправомерно влияние на военните или службите за сигурност;
 - Дали чуждестранни сили и организации не определят важни държавни функции и политики;
 - Дали специални икономически, религиозни и други местни групировки не упражняват значителна политическа власт, паралелно с демократичните институции;
 - Разпростира ли се правомощията на правителството върху територията на цялата страна;
 - Дали функционирането на правителството е отворено и прозрачно, с достатъчен обществен достъп до информация; колко широко е разпространена корупцията;
 - Подкрепят ли публичните организации политиките на правителството;
 - Степен на обществено доверие към правителството;
 - Степен на обществено доверие към парламентарните и правителствени политически партии [5].

По отношение на ефективността на функциониране на правителството и степента на обществено доверие в него, оценката на Словения е най-висока, следвана от България, Хърватия и Турция (с еднакви резултати). Причините за посочените резултати са различни. За Словения и България те могат да се търсят в относителната вътрешна политическа стабилност в последната година и в подкрепата на европейските институции към правителствените политики. За Турция – причините са по-различни и се коренят в „твърдата“ политика на правителството при справяне с редица обществени проблеми и прояви на нестабилност.

Най-ниски са резултатите по посочения критерий за Босна и Херцеговина. Резултатите са очаквани, като се отчитат най-малко два факта: първо, поради федералната (кантонална) структура на страната, централната изпълнителна власт (Съвета на министрите) се ползва с недостатъчна популярност и ниска степен на обществено доверие и второ, високата степен на обществена подкрепа към националистически партии в страната и тяхната победа в изборите през 2018 година.

Резултатите за Балканските държави по критерия Функциониране на правителството са изразени на следващата фигура 3.

Източник: разработено от автора

Фиг. 3. Функциониране на правителството

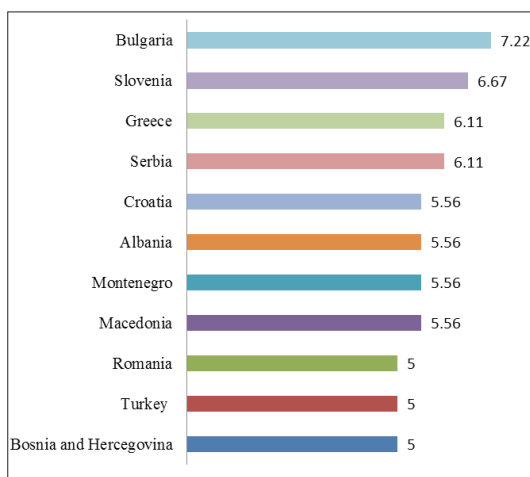
3. *Политическо участие* – въпросите, свързани с политическото участие в изследването, акцентират върху:

- Процент на гласува ли в изборите (над 70%, между 50-70%, под 50%);

- Участие на малцинствата в политическия процес;
- Участие на жените в парламента;
- Ангажираност на гражданите с политиката, интерес към политиката, към политическите новини;
- Готовност на гражданите за участие в законни демонстрации;
- Процент на грамотност на възрастното население;
- Има ли усилия от страна на властта да подпомага политическото участие [6].

Политическото участие е много важен критерий при оценка на индекса на демокрация, защото широкото политическо участие е показател за гражданска политическа култура и подкрепа на демокрацията. Най-висок рейтинг за политическо участие получава България, следвана от Словения, Гърция и Сърбия (с еднакви резултати). Сравнително високите оценки по този критерий за посочените държави корелират и с относително добрите резултати в тях за средния индекс на демокрация.

Най-слаби са резултатите по политическо участие на Румъния, Турция и Босна и Херцеговина. Причините могат да се търсят в своеобразното „прегаряне“ на обществената активност през 2017 година, след широките граждански протести през 2016 година (за Румъния и Турция); както и в традиционната политическа апатия на обществото в Босна и Херцеговина през последните години, „нарушена“ от активизиране на подкрепата за националистически идеи и партии от началото на 2018 година. Резултатите по критерия Политическо участие на Балканските държави са представени на фигура 4.

Източник: разработено от автора

Фиг. 4. Политическо участие

4. *Политическа култура* – въпросите, по които изследването на ЕIU оценява демократичността на политическата култура са свързани с:

- Подкрепа и социален консенсус за функциониране на правителството;
- Възприятия за лидерството и „твърдата ръка“;
- Подкрепа към военни правила;
- Възприятия за технократско управление;
- Възприятия за демокрацията и реда;
- Възприятия за демокрация и икономическа система;
- Ниво на подкрепа на демокрацията;
- Традиции в разделението държава-църква [7].

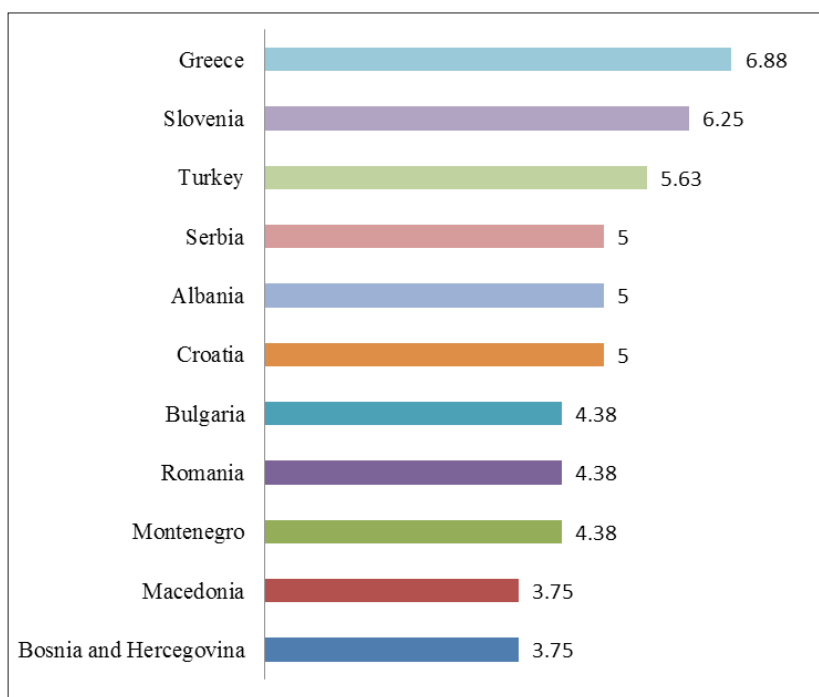
Оценките за демократичността на политическата култура са с особена важност при формиране на индекса на демокрация, защото при идентифицирана демократична (гражданска) политическа култура се очаква висок индекс на демокрация.

Политическата култура е цялостен исторически формирал се комплекс включващ: знания, ценности, норми, образци на политическо поведение; реалното политическо поведение; политическите традиции; политическите идеи, идеали; политическото самочувствие; националната памет, т.е. цялостни ориентации към политическата система, към нейните „вход“ и „изход“, към ролята на „Аз“-а в политиката (Благоева, 2014, с. 141).

На основа на посочените по горе индикатори изследването на ЕIU прави оценка за демократичният индекс на политическата култура в Балканските държави. Най-високи са резултатите на Гърция и Словения; а най-нисък е резултатът на Босна и Херцеговина. Политическата култура в България е оценена с 4,38. Този резултат е най-ниският за страната от 5-те критерия за оценка. Демократичността на политическата култура на България е не само в долната половина в класацията, но прави впечатление, че оценките по този показател са по-високи на държави като Албания, Сърбия и Турция и имаме равни резултати с Румъния и Черна гора.

Значимостта на оценките за политическите култури в изследването на ЕIU трябва да се търси в това, че дава „моментна снимка“ на състоянието демократичност/недемократичност; позволява сравнителен анализ между различни национални култури и очертава тенденции в развитието на националните култури за относително продължителен период от време. В същото време трябва да се посочи, че оценката на политическата култура в изследването на ЕIU е по-скоро формална и стандартизирана; по-скоро повърхностна, а не дълбоко съдържателна, защото не подлага на анализ и не отчита традициите и тяхната роля във формирането на националните политически култури.

Резултатите за демократичност на политическата култура на Балканските държави са показани на фигура 5.

Източник: разработено от автора

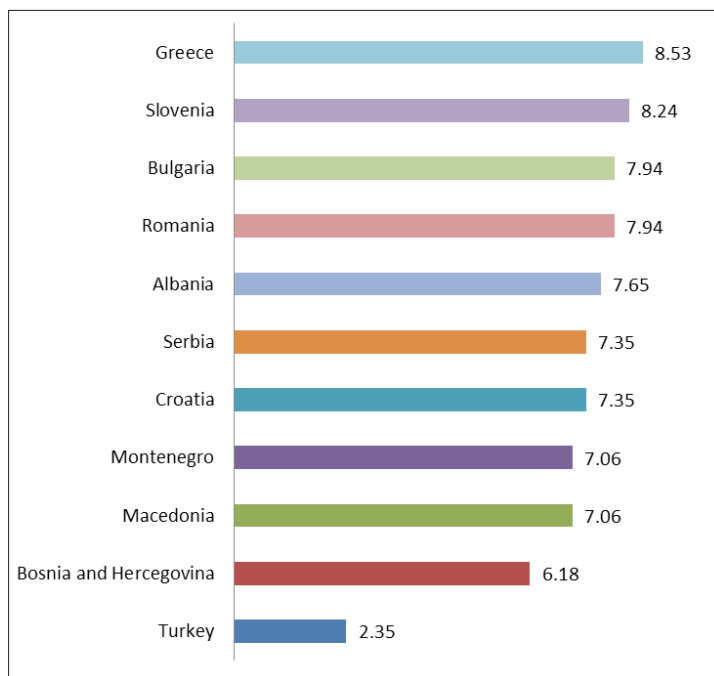
Фиг. 5. Политическа култура

5. *Граждански свободи* – индикаторите за оценка на гражданските свободи в изследваните държави са свързани с:

- Има ли свободни електронни и печатни медии;
- Има ли свобода за изразяване на мнения и протести;
- Има ли силни медийни репортажи, изразяващи свободно различни позиции;
- Съществуват ли политически ограничения за достъп до интернет;
- Свободни ли са гражданите да учредяват професионални организации;
- Свободни ли са гражданите да отправят петиции до институциите на властта;
- Нива на религиозна толерантност и свобода на религиозно изразяване;
- Съществува ли сигурност за (и свобода) – лична, на собствеността, на частния бизнес;
- Съществува ли расова, полова, социална, религиозна дискриминация [8].

Спазването на правата и свободите на гражданите е основен критерий за демократичност. Оценките по този критерий за Балканските държави като цяло са високи. Най-добри са резултатите на Гърция и Словения,

следвани от България и Румъния. Очаквано най-нисък резултат получава Турция – 2,35. На фигура 6 са показани обобщено резултатите за Балканските държави.

Източник: разработено от автора

Фиг. 6. Граждански свободи

Заклучение

В обобщение на направения анализ, могат да се формулират следните основни изводи, отнасящи се до изследването на индекса на демокрация на Балканските държави:

Първо, за несъвършените демокрации е типично:

- най-високи резултати за изборен процес и плурализъм (над 9);
- средни резултати за функциониране на правителството (между 5 и 6,8);
- средна степен на политическо участие (между 5 и 7);
- ниски резултати за демократичност на политическата култура (между 4 и 5; изключение е Гърция – 6,88);

- сравнително високи резултати за граждански свободи (между 7,3 и 8,5).
- Второ, при хибридните демокрации се наблюдават:
- средни резултати за изборен процес и плурализъм (между 5,3 и 7);
- средни стойности в оценката за функциониране на правителството (между 4,7 и 5,7; изключение е Босна и Херцеговина – 2,93);
- средни резултати за политическо участие (между 5 и 5,5);
- ниски стойности за демократичност на политическата култура (между 3,7 и 4; изключение е Турция – 5,63);
- сравнително високи резултати за граждански свободи (между 6 и 7,6; изключение е Турция – 2,35).

Трето, основен проблем за Балканските държави е недостига на демократична политическа култура и на широко политическо участие. Парадоксът е, че политическата култура се оценява количествено и нейният резултат „влиза“ сумарно в индекса за демокрация. Необходимо е политическата култура да се оцени съдържателно (и адитивно), от гл. т. на това дали е демократична (гражданска), а такава оценка би трябвало да „снее“ в себе си всички резултати по критериите за индекс на демокрация.

Четвърто, нито една от Балканските държави не покрива критериите за „Пълна демокрация“. Основните причини са недемократичната (гражданска) политическа култура и ниските резултати за политическо участие. Главният проблем на Балканите е недостатъчната легитимност на политическите институции, т.е. легалните политически институции във всички държави нямат висока степен на обществено доверие и подкрепа.

Към момента на предаване на настоящата статия публично бяха оповестени резултатите от изследването на EIU за 2018 година. Интерес за по-нататъшни анализи би представлявало сравнението на тези и предходни резултати. Но това е проблем на бъдещи изследвания.

Бележки:

- [1] The Economist intelligence unit. Democracy Index 2017. Free speech under attack. A report by EIU, pp. 2-9.
- [2] Ibid. pp. 29-31.
- [3] Ibid., pp. 31-37.
- [4] Ibid., pp. 66-67.
- [5] Ibid., pp. 67-69.
- [6] Ibid., pp. 69-71.
- [7] Ibid., pp. 71-73.
- [8] Ibid., pp. 73-75.

Референции:

- Благоева, Б., (2014), Политическа култура и политическа социализация, в: Основи на политическата социология, УИ „П. Хилендарски“, Пловдив.
(Blagoeva, B. Politicheska kultura i politicheska sotsializatsia, v: Osnovi na politicheskata sotsiologia, UI “P. Xilendarski”, Plovdiv)
- Български тълковен речник, (1976), Наука и изкуство, София.
(Balgarski talkoven rechnik, 1976, Nauka i izkustvo, Sofia)
- Канев, Д., Тодоров, А. (2014), (съст. и ред.). Качество на демокрацията в България, Изд. Изток-Запад, София.
(Kanev, D., Todorov, A. (sast. i red), 2014, Kachestvo na demokratiata v Bulgaria, Izd. Iztok-Zapad, Sofia)
- Тодоров, А., (2012), Елементи на политиката. Трактат върху политическото, НБУ. (Todorov, A., 2012, Elementi na politikata. Traktat varhu politicheskoto, NBU)
- Almond, G., Verba, S., (1963), The Civic culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations, Princeton University Press.

БАЛКАНСКИТЕ ДЪРЖАВИ И ИНДЕКС НА ДЕМОКРАЦИЯ (2017)

Резюме

В статията се разглеждат резултатите в изследването на Economist Intelligence Unit за индекса на демокрация за 2017 година: общо представяне на изследването; резултатите за Балканските държави по основните критерии: изборно поведение и плурализъм; функциониране на правителството; политическо участие; политическа култура; граждански свободи. Целта, която си поставяме е да се анализират оценките за демокрацията и нейното функциониране в доклада на Economist Intelligence Unit (2017). Търси се отговор на въпроса защо на Балканите няма „пълни демокрации“.

Ключови думи: индекс на демокрация, България, Балкани

JEL: F5, H5

BALKAN COUNTRIES AND DEMOCRACY INDEX (2017)

Blaga Blagoeva*

Abstract

The paper analyses the results from the Economist Intelligence Unit's research for Democracy Index 2017. It starts by offering a general presentation of the research and focuses specifically on the results of Bulgaria and other Balkan countries on several major criteria: Electoral process and pluralism; Functioning of government; Political participation; Political culture; Civil liberties. The paper seeks to answer the question why there aren't "Full Democracies" in the Balkans?

Key words: Democracy Index, Bulgaria, Balkans

JEL: F5, H5

* Blaga Blagoeva, Assoc. Prof., PhD, Head of the Department of Political Science, email: blagablagoeva@abv.bg